

Üniversite reformunda bir dönüm noktası

'Alman hocaların' Türkiye macerası

Cumhuriyet'in 10. yılında yapılan üniversite reformuna paralel olarak, İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde görev alan toplam 139 Alman ve Avusturyalı akademisyen, Türkiye'deki yüksek öğrenimde derin bir iz bırakmışlardır.

A. HİLMİ HACALOĞLU

Sürgünde sosyal dayanışma; İstanbul'daki Alman göçmenlerin İzmir gezisi (üstte). Prof. Ernst Reuter ve eşi Hanna Reuter (sağda).

Geleli ancak iki hafta olmuştu. Alışmak istiyordu; ama kolay değildi, yeni bir ülke ve bambaşka insanlar... Umutsuz, küskün ve yalnız bir dönemin ardından yabancı topraklarda her şeye sıfırdan başlıyordu. O gün limana yanaşan gemiden aldığı sandıklarını açtı. Buruşmuş firağını sırtına geçirdiği gibi kendini sokağa attı. Karanlık basıyordu. Havai fişekler altında İstanbul'un Boğaziçi, bir ışık deryası gibiydi.

Sonunda, davetli olduğu muazzam yere vardı: "Ve işte ben," diye düşündü, "Kendi Alman vatanında, Yahudi olduğu için hor görülen, 'aşâğılık' irka mensup olduğu için kovulan, evini terk edip yabancı ülkelere kaçmak zorunda bırakılan ben, 'mülteci' ben, 'dünyanın öbür

ucundaki' Türkiye'de, ülkenin ilk bin seçkininden sayılan, 'saygıdeğer bir Alman profesör' sıfatıyla, hazır bulunmaktayım..."

PROFESÖR HIRSCH, 10. YIL TÖRENİNDE

Bu sözler, Cumhuriyet'in 10. yıl kutlama törenine çağrılan Profesör Hirsch'in sözleriydi. Hirsch, onlarca başka Alman profesör gibi, 'Ankara Hükümeti tarafından' Türkiye'ye çağrılmıştı.

Kurtuluş Savaşı'nı kazanan-

lar şimdi yeni bir savaş için kolları sıvamışlardı. Ancak bu savaş için ne muharebe kazanmak lazımdı ne de top, tüfek, mermi edinmek. Savaş, geleceği kurmak, 'Cumhuriyet'i payidar kılmak' ve 'fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller yaratmak' içindi...

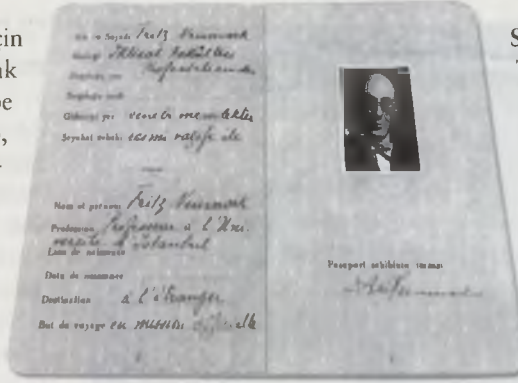
Eldeki yüksek öğrenim kurumu, Darülfünun, değişime kayıtsız hatta yer yer, yeni rejimin uygulamalarına tepkiliydi. Dönemin Maarif Bakanı Reşit Galip'e göre, "Ne Yazı Devrimi'ne destek vermiş ne yeni Tarih yazımına ne de iktisat politikalarına... İstanbul Darülfünunu, en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi; adeta bir Ortaçağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan tamamen koptu."

ALBERT MALCHE'İN RAPORU

Cumhuriyet'in 9. yılında, İsviçreli bir pedagoji profesörü, Albert Malche, 'Türk eğitim sistemi hakkında bir rapor yazmak üzere' Ankara'ya davet edildi. Malche, raporunu üç ayda hazırladı. Albert Malche'in saptamalarına göre, "Türkçe bilimsel yayınlar eksik, ders metodu çağdışı, öğrencilerin yabancı dil bilgisi yetersizdi... Her şeyden önemlisi de, düşük ücret alan çoğu yetersiz profesörler, ders dışı işler yapıyorlardı. Durum ciddi; ama ümitsiz değildi..."

DARÜLFÜNUN'DA TASFİYE

Üniversite Reformu, hızla uygulamaya konuldu. Darülfünun'un 240 hocasından 157'si görevden alındı. Darülfünun'un adı, 'İstanbul Üniversitesi' olarak değiştirildi, yurtdışında ihtisaslarını tamamlayan Türk akademisyenleri göreve çağrıldı ve yabancı hocaların Türkiye'ye getirilmesi için çalışmalara başlandı. Ancak bir türlü istenilen nitelik ve kalitede hoca bulunmuyordu ki... Hitler, Türki-

SCHWARTZ, TÜRKİYE'DE...

Almanya'dan iltica edenler arasında, Zürih'teki kayınpederinin yanına giden tıp profesörü Andreas Schwartz da vardı. Schwartz, mülteci akademisyenlerin iş bulabilmeleri için örgütlenmek gerektiğini düşündü ve 'Yurtdışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti'ni kurdu. Cemiyet, Malche için bulunmaz bir fırsattı.

Malche, önce temkinli yaklaşan Schwartz'ı Türkiye'ye gitmeye ikna etti. Ankara'ya yapılan iki seyahatin ardından, taraflar şartlarda anlaştilar.

Böylelikle 'Alman hocaların' Türkiye macerası başlıyordu. Kimi yirmi yıl ve daha uzun süre kaldı Türkiye'de, kimi de ancak birkaç yıl... Ama yine de Cumhuriyet Türkiye'sinde, çağdaş bilim anlayışının temellerinin atılmasında, 'Alman hocalar'ın çok önemli bir payı oldu.

İlk yıllarda tüm profesörler, ders anlatırken çevirmen kullanmak zorunda kalıyorlardı. Hoca

ye'nin imdadına yetişti!

'Ari' ırkı dünyaya egemen kılmayı hedefleyen Hitler, önce ülkesini ari olmayanlardan temizleyecek "devlet memuriyetinin meslek olarak ifasına yeniden dönüş" adlı kanunu çıkardı. Kanun, -ari ırka mensup olmayan- Yahudileri ve Nazi rejimine muhalif liberal ve sosyal-demokratları hedef alıyordu. Kanunun üniversitelerde etkisini göstermesi pek uzun sürmedi. Ari ırka mensup olmayan ve bu kavramı reddeden akademisyenler emekliye sevk ediliyor, ihtar veriliyor, üniversiteden kovuluyor, hatta hapsediliyorlardı.

Kimler, hangi şartlarla geldiler?

1933-1945 yılları arasında, İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerde, profesör, doçent, asistan, bilimsel yardımcı personel olarak, toplam 139 Alman ve Avusturyalı mülteci akademisyen görev yaptı.

Bu kişiler arasında, Kessler, Neumark, İsaac, Von Aster, Mises, A. Schwartz, P. Schwartz, Spitzer, Nissen, Arndt, Röpke, Reichemberg, Kosswig, Hirsch, Reuter, Carl Ebert, Dessauer, Arndt gibi tanınmış akademisyenler de vardı.

Bakanlık ile mülteci hocalar arasında imzalanan sözleşmelerin birkaç temel maddesi vardı: Profesörler, üçüncü yılın sonunda, derslerini

Türkçe vermek için ellerinden geleni yapmak, kendilerinden sonra kürsünün başına geçecek doçent ve asistanları

yetiştirmek, temsil ettikleri branşlarla ilgili ders kitabı ve bilimsel makaleler yazmakla yükümlüydüler.

Bu maddeler arasında en zor olanı, kuşkusuz, dersleri 3 yıl sonra Türkçe olarak vermek şartıydı. Bazı hocalar zor dönemlerinde kendilerine kucak açan bu

ülkeye bağlılıklarını göstermek için, özel öğretmenler tuttular, asistanlarıyla çalıştılar ve kendi deyimleriyle,

'sabrın sonu selamet' dediler...

Hirsch, Neumark, Arndt, Reuter, Isaac gibi profesörler, zamanı geldiğinde, Türkçeye, ders verecek kadar hakimdiler.

İktisat profesörü Fritz Neumark'ın Türkiye Cumhuriyeti hizmet pasaportu (solda). Tıp profesörü Philip Schwartz, Türk meslektaşıyla birlikte (altta).

Tıp profesörü Rudolf Nissen, İstanbul Cerrahi Hastanesi'nde meslektaşları ile (üstte). Prof. Leo Spitzer ve öğrencileri piknikte (altta).

dersi Almanca anlatıyor; bazen asistanı ama çoğu zaman çevirmen, anlatılanları öğrenciye aktarıyor, hatta çoğu çevirmen Almanca bilmediği için, üçüncü bir dil devreye giriyordu.

ÜNİVERSİTEDE DERS NASIL VERİLİR?

Bir diğer sorun, dersin verilme biçimiydi. Fransız ekolüne bağlı eski hocalar, kürsüde oturuyor, notlarını okuyor ve sınavda da harfiyen kendi ders notlarını öğrenciye soruyorlardı. Özellikle hukuk ve iktisat dersleri veren yabancı profesörler, bu yöntemin 'çağdışı' olduğunu düşünüyorlardı. Onlara göre ders, özgür bir ortamda, öğrencilerin katılımı sağlanarak işlenmeliydi. Yani hoca dersi ayakta anlatma-

lı ve konuyu soru cevapla derinleştirilmeliydi. Sınavda ise öğrencilere kendi düşüncelerini aktarma olanağı verilmeliydi.

Hukuk dekanı Fazlı Pelin ile Ernst Hirsch arasındaki yöntem tartışması, araya giren Malche'in yeni tarzdan yana tavır almamasıyla sonuçlandı. Eski hocaların yerine getirilenlerin çok yüksek ücretler alması, Türk hocalarla mülteciler arasında gerilim yarattı. Zamanla sürtüşme azalsa bile, özellikle Tıp Fakültesi'nde hiç kesilmedi.

ÜCRETLER KONUSU...

"Muasır medeniyetler seviyesine erişmenin yolunun" eğitimden geçtiğine inanan Cumhuriyet kadrosu, tüm dünya ekonomisinin içe kapandığı bir dö-

nemde, mevcut ekonomik çıkmazlara karşın, mülteci hocalara ayda 500 ile 600 lira (o zamanki rakamlarla, 1.000-1.200 Alman Markı) maaş ödemeyi taahhüt etmişti. Bu rakam, iktisat profesörü Neumark'ın Türkiye'ye ilticasından önce Berlin Üniversitesi'nden aldığı ücretin üç katıydı. Aynı dönemde, Türk hocaların maaşı 40-100 Lira, milletvekilleri aylığı ise 300 Lira idi. Ancak sözleşmeler yabancı hocaların muayenehane açmak, danışmanlık yapmak, özel ders vermek gibi ek işler yapmalarını yasaklamıştı. Yani varsa yoksa sadece eğitim...

Alman ve Avusturyalı hocalar nitelikli akademisyen yetiştirmek konusunda da ellerinden geleni yaptılar. Macit Gökberk, Cahit Arf, Azra Erhat, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ekrem Akurgal, Sabahattin Eyüboğlu, Mina Urgan, Muammer Aksoy, Memduh Yaşa, Sabri Ülgener, Orhan Cavit Tütengil gibi, Türkiye'de bilim dünyasına yön verecek isimler, hep mülteci hocaların 'rahle-i tedrisinden' geçtiler.

AKADEMİK YAYINLAR

1928 yılında yeni alfabe kabul edilmiş, ardından da dili sadeleştiren öztürkçeci dil reformu, dönemin önde gelen hedeflerinden biri haline gelmişti. Bilim dili ise Farsça, Arapça, Latince ve Yunancanın kuşatması altındaydı. Bilim dilinin sadeleştirilmesi için Alman hocalar büyük bir çaba içine girdiler.

Freundlich'le birlikte 'Astro-

nomi Ders Kitabı'nı kaleme alan Gleissberg, "Türkçede hiçbir astronomi terimi mevcut değildi. Tabii uluslararası Latince ve Yunanca terimlere başvurulup bunlar Türkçeye alınabilirdi. Genç Türk meslektaşlarımla tartışıp Türkçe kelime hazinesinden eksik terimler

Dönemin rakamlarıyla...

1933-34 ders yılında üniversite öğrencilerinin sayısı, 3.417 idi. Bunların ancak beşte biri kız öğrenciydi... 1943'teki rakamlara baktığımızda ise, 10.178 üniversite öğrencisi görüyoruz. Bunların da yarısı, kız öğrenciydi... Bu yıllarda, üniversitelerin fakülte ve enstitülerindeki yönetici akademisyenler arasında da 'Alman hocaların' ağırlığını görebiliyoruz: Tıp fakültesindeki 12 kürsünün 9'unu Alman profesörler yönetiyordu. Fen Fakültesi'nde bu rakam daha yüksekti: 13 kürsünün 12'sinin başında Alman akademisyenler vardı. Edebiyat Fakültesi'ndeki 12 bölümden 8'i, Hukuk ve İktisat fakültelerindeki 8 kürsüden 5'i yine Alman hocaların yönetimindeydi.

seçtim, bazı durumlarda kelimenin kökenine indim" diye yazar anılarında...

Alman hocaların, bilimsel terimlerin Türkçeleştirilmesine yaptıkları katkı, su götürmez. Alman hocalar Türkiye'ye geldiklerinde, üniversitenin kütüphanesinde 109.387 cilt kitap vardı. Bu kitapların hemen hepsi eski dille yazılmış, birçoğu bilimsellikten uzak, dağınık, 'küflenmiş' yapıtlardı. Bu nedenle onlardan, kalıcı eserler bırakmaları isteniyordu. Alman hocalar, 99 ders kitabı, 59 bilimsel kitap ve çeviri, yurtiçi ve yurtdışında yayımlanmış yüzlerce makale kaleme aldılar. Üç yıldan fazla Türkiye'de kalan hocaların tümü, bilimsel kaynakları zenginleştirmek için kitap yazarken, bazıları da buna ek olarak, fakültelerin kütüphanelerini işlevsel hale getirmek için kolları sıvadılar.

Hirsch ve Kessler, biri Hukuk diğeri İktisat Fakültesi'nde, kitapların kartlarını kendi elleriyle yazarak fakülte kütüphanelerini 'kütüphane' haline getirdiler; tabii bazı asistanlarının yardımıyla...

TIPÇILARIN ÖZELLİĞİ

Tıp Fakültesi'ndeki Alman hocalar, yalnızca öğrencilerini yetiştirmek, kitap yazmak ya da kütüphane oluşturmakla yetinmediler. Anadolu'nun dört bir yanından üniversite hastanesine gelen hastaların ameliyatlarını da aksatmadılar. Nissen, Liepmann, Igersheimer gibi hocalar, kimi zaman bütün gün ameliyat yaptılar.

Profesör Philip Schwartz o günleri bize şöyle anlatıyor: "Operatörlerimiz yarattığı harikalar tüm yurda yangın hızıyla yayılmıştı. Ağır hasta olan yaşlı, genç, çocuk erkek, kadın sıhhatlerine kavuşmak için soğuk kış

günlerinde hastanenin bahçesinde, merdivenlerde yatıyordu. Asistanlar üç ayda, bütün öğrenimlerinde gördüklerinden daha fazlasını (ameliyatla) görmüşlerdi."

ANILARDAKİ İZLER

1933 yılında 47 Alman hoca geldi İstanbul'a; bunlardan 19'u ordinaryüs ya da profesördü. Mülteci göçü 30'lu yıllarda sürüp gitti ve toplam 86 Alman öğretim üyesi, İstanbul ve Ankara'yı mesken tuttu. Kimi ilk yıllarda Amerika'nın yolunu tuttu kimi Avrupa'da bir üniversiteye kapağı attı. Bazıları Türkiye'deki yaşama alıştı, bazıları evlendi.

Arkadaşlarını kendi aralarından seçseler de, çok sayıda Türk dostları oldu. Kendilerine kucak açan ülkeyi sevdiler. 1941 yılında Alman vatandaşlığından çıkarıldıktan sonra Türk vatandaşlığına kabul edildiğini öğrenen Hirsch'in ağzından ilk döken sözler, "Ne mutlu Türk'üm diyene" oldu.

Reuter yazılarında Türkiye'den "Memleketim" diye bahseder. Braun, "İkinci vatan" der. Petrfi, "Sevgili Türkiye"sini "Dünya gözüyle bir kez daha görmek" ister. Kessler ise "Hürriyet, hak ve hukuk uğruna savaştığı için kürsüsünden kovulan ilk profesör oldum. Hapsedildim, özel izinle hapisten çıktım, sonra toplama kamplarına gönderilmek için günlerce arandım. Bu dönemde bana kucak açan asil Türk halkına hep minnettar kalacağım" sözleriyle bitirir anılarını. ■

Prof. Ernst Reuter
Ankara'da ayaklabılarını cılatıyor (eğ üstte solda).
Prof. Fritz Neumark ile Türk asistanı (en üstte sağda).
Ankara Üniversitesi Senatosunda **Prof. Ernst E. Hirsch** ve **Prof. Benno Landsberger** (üstte).
Ankara'da **Carl Ebert**'in sahneye koyduğu **Fidelio** operası (solda).

